

E I Ő s z ó.

1814-től fogva 1830-ig 16 évek Ns. Csik Székben én töltem ottani földmérőskedésben Katana, és Bányai Tisztekkel való forgalodásban folydogalva; hogy ezeket értsem, a' Hadvezérlés módjáról olvastam: amazokra nézve pediglen a' Bánya építés és Hutták' tudományát, mint földmérői mesterségemet magokban foglaló esméreket, az Erdélyi és Bécsi fő Iskolákban merített serkedetek alapján könyvekből megszerezvén: a' Bányászásban, és Hutta építésben sok gyakorlásokat vittem véghez, mellyeket szükségem hoztak magokkal. Azután Nemes Udvarhely-Székbe szállván, olly hírt hallattam, „hogy: az Almási Kőlikan Gyergyóig lehetne buvni, holott-is Ősseink az ellenséggel tusakadtak, 's vívtak; hanem azon földalatti út az eltévelyedés' félelme miatt megesmérni nem lehetne.“ Majd minden században kiütő belső, és béütő külső ellenségek' megverésére egy olly' út jó módat szolgáltatna: mellynek midőn földmérői felvételére időt szerezve ki szállottam, 1835-béli Szent Mihály havakor; egy, magát becses kögyöngy bányával kedveltető pompás nagy barlangnak lenni megesmértem.

F o g l a l a t.

A' Barlang' részei.

A' Barlang' származásáról szerkezet.

A' betses és nemes kögyöngy bánya.

A' Barlang' feneke.

A' Barlang' magassága.

Csepegési kövek.

A' Barlang' lakósai.

A' betses és nemes kövek.

A' Barlang' részei.

Egyik. A' napra kijáró üreg (a) a' béménőjénél helyyes szeglet alatt, egyik dél, más napkeletre, töstént kétfelé ágazik; és a' két ágai közt még három üregek (1. b. c.) keresztül állnak, mellyek a' béménőn rakatt köfáltól 28 bétsi ölnél végeződnek. A' béménőre csüngőleg álló ága, az hátulsó kanyaradásával (d) mind öszve véve 45 bécsi öleknél vész-el: egy buvó ere, és két kis oldal barlangatskáji vannak.

A' napkeleti ága a' béménési köfáltól 20 ölre öszvejö; egyfelől a' két ágközti egyik üreggel, (1) napnyugotról a' más napra járó üreg reá jö.

Másik. Az üregek sergülete helyye, a' fő üregek (1. a.) közfala, orrától a' kerülő üreg (2. 2.) köz oszlopa orráig, 12 öleket tart.

Harmadik. A' kerülő üreg: mellynek napnyugoti oldalán találtató három szük erek; a' napkeletin három üregszádak, északra (3) napkeletre (4) és napkeletdélre; (5) a' déli oldalán egy rövid ága; valamint a' közoszlop erei is, kivévén a' kerülő üreg szádától vagy is a' közoszlop orrától 12 ölre eső, északratérő szádu (3) üreget, a' többi mindnyájan egyesek.

Negyedik. A' kerülötől a' kövesig nyuló üreg' (3) bébuvószáda' napkeleti oldalán egy egyes, az északin négy erei vagynak: hossza a' kövesik kanyarodólag 12 öl. A' köves üreg (6) napkeletre tartó első darabjának az első elágazásig való hossza 20 öl, és déli oldalán egy nagy rejték ürege, északról rövid egyes eretskéjei talátnak. Egyik elágazásától (7) a' másig (8. 9.) 39 öleket tart: napkeletről egy nagyobb és egy kis, napnyugotról négy kis eretskéi vagynak.

A' tetőn lévő északi végső üreg (8) hossza 19 öl.

Ötödik. Az egyik ág (7) északról egy általbuvó, és egy egyes szűk, délről egy rövidebb, buvó erekkel felvagyon ruházva. A' köves részéig 20 öl; e' pedig (a) 11 öl: mellyen túl (6.) egy magossan fekvő üregegen véget vet.

Hatodik. Az utolsó nagy ág (9) a' medvés folyosóig 33 öleket téssen; öt egyes oldalbarlangak tartoznak (a. b. c. d. e.) hozzá.

A' medvés folyosó (10. 11.) kanyaradásától együtt 29 öleket mér: ebből a' két főbb és két kisebb medve barlangakba menő likak vagynak. Egy kerek üreg (12) két öl általu.

Hetedik. A' betses kőbánya (13, 14, 15) 8 öl hosszu.

Nyoltzadik. A' leg utolsó üreg (16) forrasztó kövü.

A' Barlang' származásáról szerkezet.

A' Mál hegy' üreges része mész, és földvegyületből, egyebekkel együtt itten előállván, a' föld természet szerént a' mésztől megoszlat; a' most lekopatiztatt, mesterséges fal módjára egyenesen álló oldalak (8) nagy kövei, egyik domborúsága a' más horpadását tökéletesen bélepven: lágykorokban lapittathatak öszve. Minnekutánna itt keménységet értek, egy lotsagótóviz a' földrészeket feláztatván; azokat, nevezetesebben két szádakan (1. a.) kiöblegette, és az apróbb szálladékat a' földhely ürege fenekén rendszeren teritette. A' földmiatt a' hegy oldalához nem ragadhatatt kövek, az üreg fenekén fekszenek: az öszve ragadattak vagy közfalak (1) vagy oszlopak (2) vagy függő nagy képek és függő falak formájálag állanak.

Ezen ide lágykorában termett barlangas hegy keménykedésre való száradtában gyakor szűk repedéseket vett fel: a' mellyeknek, valamint a' barlangnak, a' Mál fő hegy határokat vet, azért: a' barlang eleje alá bé szivárgó kis kóru Vargyas vizének a' keskeny repedéseken bé férkehető, és a' sorjában álló hegysarkak repedésein végig folyó kis részetskéje, a' bé nem férhető és nagyobbkoru vizárkába hijjánosság nélkül kifolly. A' barlang tetején lévő repedéseken pedig a' két szádain bé lengedező szellő, úgy a'

barlangban több ideig tartat tűz' füstje, kimenek; a' viz bé csepeg; és idő változásakor, fellyülről alá csapó szél a' szádakon fuvki.

A' repedések a' leg vékonyabb gyermeknél is keskenyebbek lévén; ember által nem megjárhatók.

A' betses és nemes kőgyöngy bánya.

Az, ez előtti szakaszatkában említett nagy Tó-viz, egy rét föld más rét fővénynek valóval vegyült becses kőnek valót, a' Mál dereka' és Előhegye' váladéka közül sem elébb, sem viszsza; az itteni már nagyon szoros útakan ki nem öblegethétvén; üregesítő munkájának itten, valamint ez irányban egyebütt is véget vett. A' betses kőszemekben találató földes zárkozások, és ezek színébe gödreket nyomat fővény szemeknek szoross belé lapulásak mind külső mind belső jeleinél fogva; a' betses kőnek való a' fővénynek valóval és földel lágykorától fogva együtt feküdtek: és minden szem betses nemes kődarab szegei' épsége, a' viz által való hadnyodásától nem történt vásása: és a' vizben felolvadó sárföldnek a' vizmozgástól közüle ki nem mosultsága itten lett eredetének, és nem egyebünnen lett ide való hozattatásának jeleül szolgálnak. Egyéb aránt is az érnck 10 ölkora látható kiharapozása több grádusok alatt emelkedve vonul: nem teresleg fekszik.

A' Barlang' feneke.

A' béménőre csüngőleg néző Ag (a) a' szádánál hágni kezdvén; mind a' hátullyáig (d) nagyobb emelkedéssel hág. A' két ág közti két hátulsó üregek (b. c.) hágosak. A' kerülő üregből napkeletre nyuló (4) hágván; a' végső hegye egyenessen felfelé vész-el. A' köves üregből való egyik elágazás' (7. a.) 3 öllel felyebb fekvő utolsó üregébe (7. b.) csüngő hirtelen meredéken hág; a' hól is végződik. A' köves üreg (6.) az egyik elágazodásánál (7.) menedékesen hágni kezdvén, hirtelenebbedett meredekségét a' tetőn lévő üregen végezi. (8.)

A' tetőn lévő köves üregből a' második ágba (9.) egy, hat öl magas kőhalom oldalán a' járás meredeken alá esik.

A' vég előtti üregből (14. 15.) az utolsóba (16) egy merőn buvó járás felvivén; hirtelen felrándulással megszűnik.

Minden többi üregek teresleg fekszenek (1. 2. 2. 5. 3. (6. 7. 9. 10. 11, 12. 13. 14.)

A' járás, az első rész hátulsó üregében (1. d.) egy denevér szemétből álló, az üreg minden részét ellepő, középben $\approx 1/2$ öl magas nagyobb domban; a' tetőn lévő üregben (8.) másik hasonló halman, az utolsó nagy ág első és második üregei közt (9. 10.) egyik a' másba a' harmadik nagy denevér szemét rakásan mégyen

által. A' negyedik az egyik ág (7. b.) magassan fenn lévő utolsó üregebéli ezekhez hasonló.

Ezeken kívül az első rész' két ág közti közbölső üregében (1. b.) egy a' kerülő üreg északi oldalában a' más kisebb denevér szemét, lábaltat vagynak.

Az egész barlang allyát tévő a'probb szegecs fejér mészkő mor'salékek, sőt a' kiálló nagy és kisebb darabb kövek színe is a' külső levegő által meg nem száraztható helyeken, az itten jároktól, kinek kinek előttvalójáétól különböző sorvadandó vezeték jegyeiből lett, és a' denevérekével vegyült szeméttől elfeketült: a' bemenőnél, és az utolsó nagy ág első üregén (9.) hátul lévő üregek' poras allya, földszinü.

A' Barlang' magassága.

Minden üreg' teteje egyik felől egy ölni; 's hol több, más végen öt 's több ölni magasak. Némelly magasságak a' benn szüntelen tartó köd miatt szükséges magasságra nem ható fákllya világánál felvehetetlenek: azért hosszú nyelekhez foglalva felnyullytatt világítottok használtattak. Az illy módon sem látható némelly magasságokat a' hegy teteje színére érni véllvén, és napvilágot vizsgálván: minden világítottoknak előltásával; együtt is napvilágot alá hatni nem találtam.

A' Naprajáró üreg ága közti három üre-

gek szádain (1. b. c.) és a' kerülő üregre nyíló két szádakan (3. 5.) alá kutzorodolag; az erekben, el, és az egyik elágazás hátulsó üregébe (7. a.) úgy az oldal barlangatskákba térdeplőleg; és sok helyen, nevezetesen az utolsó (13. 14. 15. 16.) üregekbe haslag férkeződik az ember bé. A' több szádak egy és több öl magassak.

Cseppegési kövek.

Fellyülről, sok gyergyákkora kő sipokan viz közt alá cseppegő könek való, a' levegő mozgásától ki nem száraztható helyeken; nevezetesebben a' két hátulsó, úgy mint a' köves üregből el térő (7. 9.) ágak derekán, az utolsóban a' nagy függő fürten túl; majd alatt heverő majd talpan álló terpe széllyes, majd kartsú magas, 's vékony terpe, 's majd öltözetes csonka bálvány formára, akár mi márvány keménységet felvetten taláztatik. Oda cseppegő könek valóból keményedett csonka bálvány forma csomók, a' mellék eretskében megkülömböztetett kinézést mutatnak: úgy a' falak oldalain is.

Ezen cseppegési könek való, az üregek minden oldalait bé terítő hab módon gerintzegekdedvén; a' mozgó levegősebb helyeken puhább, és a'hoz képest holdtájul maradván sőt a' száraztobb levegőü szádaktállján a' földes részekre cseppegők a' víztől megszürve, oltatt mész formán krétaül a' föld közt taláztatik.

A' Barlang' lakóssai.

A' bemenő szádba rakatt köfalatskán kívül semmi egyéb emberlaktai jelek nem találtnak. Az ott jártunk' neveink lepik az oldalakat, és minden szegletek, 's földesebb helyek, az, egy kintses rejtéket elzáró nagy lakatú vasajtóra vezető üreg szádát keresőktől felásattak. Nevezetesen emberi csontak nem fekszenek.

A' ragadományait, botosait, 's barlangja szádát, télre pediglen magát is elrejtteni szokott, nagy erővel felruházott medvék munkáinak lenni látszik: a' szárazabb oldal barlangatskák szádáinak nagy darab kövekkel való kitsinre, és csak egy kibuvó likra lett szükítése, sőt a' követlen helyeken földel is bé dombozva készítése: a' naprajáró üreg ága közti (1) üreg terpe részébe a' közbelsőből nyiló szád' bédugtása: a' köves üreg (6.) kezdete mellett találtató rejték üreg' napkeleti részéből a' napnyugoti szádába nagy magasságra hordatt nagy kövek; az utolsó ág (9.) szádába hat öl magossan gyülltet nagy köhalom.

A' kisebb munkákhelyén kevesebb a' nagyoknál nagy mértékbe fekszenek; rövid vastag szár, gömböllyeg agyaru, rendkívül apró felső vágó, és nagy zápfogú hosszú áll, hegyes körmű, az az csupa medve csontak. Mellyekhez képest a' nagy utolsó (9) üregeiben egész faj

medvék lappangattak hajdon: most pediglen három izbeli benn mérésem ideje alatt benn tartatt főző konyhám füstjétől a' barlang feletti és környül lévő likak, és repedések eltelvén, és a' szomszéd Vargyasi határra bujdosó medvék közül öt darabok ellövetvén; egy üzett, a' barlang ajtójánbé tekintett nagy gyorsasággal vissza térve, hirtelenséggel a' kö szirtan feltünt: benn pediglen egy eleven medve sem találtatik.

A' barlangban végbe vitt kiméltetlen puszkázások rettentésétől, a' repedésekből kifutatt csak mokusak közül, a' denevéreken hizatt egy nagy kövér, a' naprajáró másik üreg' napkeleti oldalabéli lakhelye felé való vissza vágyás' és a' félsz' miatt, velem gyakran szembe fordulván; hogy sem nem majom, sem nem egyéb, hanem egy nagy kövér mokus létét általlátni, sok alkalmatosságot szolgáltatatt. Ezek' kis nyomai a' szárazabb helyeken találtató porban esmértenek.

Az utolsó ág (9.) nagy üregében harapdozattan megtaláltatt az előtti nap épségben el-ejtett fagyú gyertyán, és ismét a' napra járó üreg fenekén estve elhelyhezttett némelly édes almákan reggel észre vett rágásokbéli apró fog helyek, és az egy gyertyát vagy almátskát a' maga helyéről tovább el nem bíró erő: az itten legtörsökesebben honnyoló denevéreké. Négy nagy sergek' és két kisebb csoportak'

lakhelyei, a' fennebb elő említett szemetek feletti repedések: a' mellyeken, és igen kevesen a' barlang két szádain, alkonykor mind ki, és hajnalkor mind bé takaradnak, azért; igen kevesen repülvén alá az ök magas lakhelyekről, oknélkül a' barlangat hosszasan sem járván; ha fel nem hollydittatnak nappali honn léteken sem alkalmatlanak. Egész nap didergő czintzések valamely folyóviz csörgéséhez hasonlóan hangzik: a' nagyobbak tyukmódjára kodátsolnak: a' barlangbéli szokatlan világítás csudálására a' magas üregben meszsze fenn kerengők szárnyai, a' hollok és sasokéhoz hasonlólag suhog. A' szemétjek felett lévő nagy magasságról cseppelő viz által mosatt széllyesebb és keskenyebb szemetbéli mély likak fenekén megálló vízbe időről időre, és magosságról cseppelő viz nagy csubbanása, az eb kaffanáshoz hasonlitt.

A' naprajáró üreg ágai közti közbelső üregbéli, a' hátulso üreg száda felett egy repedésben lévő kisebb denevér csoport meg hollydittatása után, a' fészkek likán igen vastagan és sebessen folyvást rohanokkal hirtelen megtölt két (b. c.) üregekből, reptekben elterjesztett tulajdon rosz szagjak és tömött ellepettség miatt, a' napra járó üregbe vettem menedék helyemet: az hol is a' köntösbe csippezkedettek szárnyai kiterjedése 10. 12. czolninak ta-

láltatatt. A' nagyobb dombok feletti sergek' fel hollydittását elmulattam, a' szemetezők menységét a' szemét' mekkoraságából képzelhetvén. A' felbolyditatt csoport, a' hosszasan tartatatt konyha füsttől áltjárt addigi fészkeből, más helyre az egyik ág (7. b.) utolsó magas üregébe költözött.

A' betses és nemes kővek.

A' sárföld érben termett betses és nemes kő szemek a' fővény érbelieknél nagyobbak, hanem sár szinnel vegyültebbek.

Legnagyobb szemek jaspis (nem átlátszó testszinü.) megint zöld 's a' t.

Achates (üvegszin egész átlátszó.)
Jaspachat (ezen kétfélék öszve vegyülve.)

Az achates nemei.

- Calcedon (félíg átlátszó fejer.)
- Cacholong (téjszin átlátszó.)
- Sárdis, vagy Carneol (hus és sárga színü.)
- Onyx (hammu szín szürke, huzdalt)
- Sardonix (ezen két színüekből tarka.)
- Egyiptomi kovats (fekete barna, gyürüsen huzdalt.)
- Jasponix (jaspis az onixal.)
- Mocha vagy fa achates (ágak módjára huzdalt calcedon.)
- Istvánkö (veres pettyes Calcedon.)

Több színű achates gyöngyek: belusszem
fejér gyöngy, 's a' t.

Kavacsak:

Crisopraz, (zöld.)

Nanniusi kő (szederjes gyűrűsen huzdalt)

Lydiai próba kő 's a' t.

Nemes kövek.

Topáz (sárga.)

Hiacint (narants szín.)

Rubin ballai, vagy ballasz (ró'sa színű.)

Rubin spinell (eleven szén szín.)

Rubicell (alig veres.)

Sarcion (fejér rubin.)

Gyemánt féle cristálly (tisza fejér viz szín.)

AZ
UJJ BECSES KOVACS

ÉS
NEMES KŐ-BÁNYÁVAL RITKAITATT

ALMÁSI
NAGY BARLANG.

770

LEG UJJABBAN FELVETTE
NAGY KEDEI FEKETE ISTVÁN

NEMES UDVARHELLYSZÉR' FÖLDMÉRŐJE

EGY RAJZOLATTAL.

KOLOZSVÁRT.

AZ ÉVÁNG. REFORM. KOLÉGIOM BETŰJIVEL.

1836.